

ΚΡΙΤΙΚΟΝ ΚΑΙ ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΚΟΝ ΔΕΛΤΙΟΝ

*Α σ ε ρ Ρ. Μ ω υ σ ῆ, *Οἱ Ψαλμοὶ τοῦ Δαβὶδ*, Ἀθῆναι 1973, σελ. 352.

Ἐν τῷ πρώτῳ ἐν Ἀθήναις διπλωματικοῦ ἀντιπροσώπου τοῦ Κράτους τοῦ Ἰσραήλ, Ἀσέρ Ρ. Μωϋσῆ, καὶ δαπάναις τῆς Ἰσραηλιτικῆς Κοινότητος Θεσσαλονίκης ἐξεδόθη προσφάτως λίαν καλαίσθητος τόμος, περιέχων τὸ ἐβραϊκὸν κείμενον τῆς βίβλου τῶν Ψαλμῶν τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης μετὰ ἐμμέτρου εἰς δεκαεξασυλλάβους στίχους μεταφράσεως εἰς τὴν ἀπλὴν νεοελληνικὴν.

Ἐν ἀρχῇ τοῦ ἔργου καὶ ὡς ἐν εἰσαγωγῇ εἰς αὐτὸ γίνεται λόγος περὶ τῆς ἀρχαίας ἐβραϊκῆς ποιήσεως, τῆς συγγραφῆς τῶν Ψαλμῶν, τῆς θέσεως αὐτῶν ἐν τῇ Ἰουδαϊκῇ συναγωγῇ καὶ τῇ χριστιανικῇ ἐκκλησίᾳ, τῆς ἀριθμώσεως αὐτῶν, ὡς ἐπίσης καὶ περὶ τῆς παρούσης μεταφράσεως πολλαπλῶς πρωτοτυπούσης ἐν σχέσει πρὸς τὰς προγενεστέρους νεοελληνικάς. Ὡς ἀναφέρεται σχετικῶς, αὕτη ἐστηρίχθη ἐπὶ τε τοῦ μασωριτικοῦ ἐβραϊκοῦ καὶ ἐπὶ τῶν Ο', ἔτι δὲ καὶ ἐπὶ τῆς ὑπὸ τοῦ Νεοφύτου Βάμβα ἐκπονηθείσης νεοελληνικῆς μεταφράσεως τῆς Βιβλικῆς Ἑταιρίας. Ποῖον εἶναι τὸ χρησιμοποιηθὲν ἐβραϊκὸν κείμενον δὲν σημειοῦται, καίτοι εἶναι προφανές, ὅτι πρόκειται περὶ κοινῆς καὶ οὐχὶ νεωτέρας τινὸς κριτικῆς ἐκδόσεως.

Μετὰ τὴν εἰσαγωγὴν ταύτην παρατίθενται, εἰς τὴν αὐτὴν ἀπλὴν νεοελληνικὴν γλῶσσαν, ἐκλεκτὰ ἀποφθεγματικὰ δίστιχα ἐκ τῶν μεταφρασθέντων ψαλμῶν, ἐν συνεχείᾳ δὲ οἱ ἑκατὸν πεντήκοντα ψαλμοί, ἐντασσόμενοι εἰς πέντε «κεφάλαια», ὡς ἀποκαλεῖ ὁ μεταφραστὴς τὰ ἄλλως γνωστὰ ὡς «βιβλία» ἢ «μέρη» τοῦ Ψαλτηρίου, ὡς ἐξῆς: α') ψαλμ. 1-41, β') 42-72, γ') 73-89, δ') 90-106, ε') 107-150 (κατὰ τὴν ἐν τῷ ἐβραϊκῷ ἀπαντῶσαν ἀρίθμησιν). Δέον νὰ σημειωθῇ ὅτι ὁ μεταφραστὴς, λαμβάνων ὑπ' ὄψιν ἀφ' ἑνὸς μὲν τὸ γεγονός, ὅτι ὁ ψαλμ. 151, ὁ γνωστὸς ὡς ἰδιόγραφος, περιέχεται εἰς χειρόγραφον τῆς Νεκρᾶς Θαλάσσης, ἀφ' ἑτέρου δὲ τὰ ὅσα ἔχουν λεχθῆ ἐπ' αὐτοῦ ὑπὸ διαφόρων παλαιοδιαθηκολόγων, ἐκφορᾶζει τὴν ὀρθὴν γνώμην, ὅτι δέον νὰ ἀναθεωρηθῇ ἡ ἐπικρατήσασα ἄποψις, ὅτι ὁ ἐν λόγῳ ψαλμὸς εἶναι ἀπόκρυφος ὡς μὴ περιλαμβανόμενος εἰς τὴν ἐβραϊκὴν Βίβλον (σελ. 6).

Πρὸ ἐκάστου ψαλμοῦ ἔχει τεθῆ ἡ οἰκεία ἐβραϊκὴ ἐπιγραφή δι' ἑλληνικῶν χαρακτήρων. Τινὲς τῶν ψαλμῶν ἔχουν ἐκτυπωθῆ διὰ ζωνῶν γραμμάτων, ἀλόγῳ τοῦ ἐξαιρετικῶς ἐνδιαφέροντος περιεχομένου» αὐτῶν (σελ. 10). Εἰς ἐκάστην σελίδα παρατίθενται ἀνὰ εἰς ἢ δύο ψαλμοί, καὶ εἰς τὴν ἑναντίον αὐτῆς ἡ ἑλληνικὴ μετάφρασις, ἡ ὅποια εἶναι λίαν ἐπιτυχῆς· θὰ ἀπῆτησε δὲ ἀσφαλῶς μόχθον πολὺν, λόγῳ τοῦ ὅτι εἶναι ἕμμετρος καὶ εἰς ὁμοιοκαταληκτοὺς στίχους. Περιττὸν νὰ λεχθῆ ἐνταῦθα, ὅτι ἡ ἐπίτευξις τῆς ὁμοιοκαταληξίας ἦτο ἐπόμενον νὰ ἔχη ὡς ἀποτέλεσμα τὴν εἰς τινὰ σημεῖα ἀπομάκρυνσιν τῆς μεταφράσεως ἀπὸ τὸ πρωτότυπον. Ἐντὸς τοῦ κειμένου εἶναι ἐγκατεσπαρμένα πλεῖστα εἰκόνες μὲ θέματα ἀπὸ τὴν ζωὴν τῆς Βίβλου.

Νομίζομεν ὅτι δὲν θὰ ἦτο εἰς βάρος τοῦ ὥραίου τούτου ἔργου ἡ σημείωσις, ὅτι παρεισέφρησαν εἰς αὐτὸ τυπογραφικὰ σφάλματα, τὰ πλεῖστα τῶν ὁποίων ἔχουν σημειωθῆ εἰς τὸν ἐν τέλει πίνακα παροραμάτων. Πενικῶς πρόκειται περὶ λίαν ἐπιτυχοῦς, χρησίμου καὶ εὐχρηστοῦ ἐκδόσεως.

ΠΑΝ. Ν. ΣΙΜΩΤΑΣ

Ἐπιμ. Ἰ. Δεληκωστοπούλου, *Θεολογία, Δημιουργοὶ καὶ Ὁρόσημα*, Ἀθήναι 1973, σελ. 300.

Ὁ Ἀθανάσιος Ἰ. Δεληκωστόπουλος τυγχάνει ἐπὶ τοῦ παρόντος ἑκτακτος καθηγητῆς τῆς Ἀπολογητικῆς εἰς τὴν Θεολογικὴν σχολὴν τοῦ πανεπιστημίου Ἀθηνῶν.

Ὁ πίναξ περιεχομένων (σ. 285-6) τοῦ ἔργου του ἔχει ὡς ἐξῆς: Πρόλογος, σ. 7-10. Μέρους Πρῶτον, Καθορισμὸς Ἐννοίας καὶ Περιεχομένου τοῦ Ὄρου Θεολογία, σ. 11-29. Κεφ. Α', Ἀναζητήσεις τοῦ Ὄρου Θεολογία, σ. 11-17. Κεφ. Β', Τὸ Χριστιανικὸν Περιεχόμενον τοῦ Ὄρου Θεολογία, σ. 18-29. Μέρους Δεύτερον, Ἐπισκόπησις Ἀναπτύξεως τῆς Ἀνατολικῆς Θεολογίας, σ. 30-182. Κεφ. Γ', Ἡ Θεολογία ἐν τῇ Ἀρχεγόνῳ Ὁρθόδοξῳ Ἀνατολικῇ Ἐκκλησίᾳ, σ. 31-40. Κεφ. Δ', Ἡ Συμβολὴ τῶν Θεολογικῶν Σχολῶν, σ. 41-58. Κεφ. Ε', Ὁ Ρόλος τῶν Οἰκουμεικῶν Συνόδων, σ. 59-68. Κεφ. ΣΤ', Ἡ Μυστικὴ Θεολογία, σ. 69-96. Κεφ. Ζ', Ἡ Θεολογία τῶν Βυζαντινῶν, σ. 97-123. Κεφ. Η', Ἡ Νεωτέρα Ὁρθόδοξος Θεολογία, σ. 124-161. Κεφ. Θ', Ἡ Θεολογοῦσα καὶ Φιλοσοφοῦσα Ὁρθόδοξος Ρωσικὴ Διανόησις, σ. 162-182. Μέρους Τρίτον, Ἐπισκόπησις τῆς Δυτικῆς Θεολογίας, σ. 183-269. Κεφ. Ι', Ἡ Θεολογία παρὰ τῇ Ρωμαιοκαθολικῇ Ἐκκλησίᾳ, σ. 183-233. Κεφ. ΙΑ', Ἡ Προτεσταντικὴ Θεολογία, σ. 234-269. Ἐπίλογος, σ. 270-271. Βιβλιογραφία, σ. 272-282. Βραχυγραφίαι, σ. 283. Εὐρετήριο, σ. 287-300.

Εἰς τὴν ἐργασίαν ταύτην ἐξετάζονται κατ' ἀρχὴν ἡ ἔννοια καὶ τὸ περιεχόμενον τοῦ ὄρου «Θεολογία» εἰς τοὺς θύραθεν καὶ τοὺς Χριστιανούς. Κατόπιν δὲ γίνεται μία ἱστορικὴ ἐπισκόπησις τῆς Θεολογίας, «Ἰστορία τῆς θεολογίας» ἐντὸς τοῦ Χριστιανισμοῦ, ὅπως δὲ κινεῖ καὶ ὁ τίτλος τοῦ βιβλίου, «Θεολογία, Δημιουργοὶ καὶ Ὁρόσημα» (σ. 9, 29, 31, 271). Προεξαγγέλλεται ἡ ἐκδοσις καὶ τόμος δευτέρου, τοῦ ὁποίου τὸ περιεχόμενον θὰ συνιστᾷ τὴν «Διερεύνησιν τῆς Θεολογίας ὡς συγχρόνου ἐπιστήμης καὶ τῶν συναφῶν μεθοδολογικῶν καὶ ἄλλων προβλημάτων», μὲ τὸν τίτλον «Ἡ Θεολογία ὡς Ἐπιστήμη...» (σ. 9-271).

Εἰς τὸν ἀναγνώστην ἐντύπωσιν ἐμποιεῖ ἡ ἄφθονος χρῆσις τῶν ὑποσημειώσεων (1740 τὸν ἀριθμὸν εἰς σελίδας 270), αἱ ὁποῖαι καλύπτουν ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον τὸ μεγαλύτερον μέρος μιᾶς ἐκάστης σελίδος. Αὗται παρατίθενται οὐχὶ κατὰ σελίδας, οὔτε κατὰ κεφάλαια, οὐδὲ κατὰ ὀλόγητας, οὔτε κατ' ἀπόλυτον συνέχειαν, ἀλλ' ἀκολουθοῦσαι τὴν ἀνιούσαν φθάνουν τὸ α') τὰς 999 (σ. 1-177), κατόπιν δὲ τίθενται ἐξ ὑπαρχῆς, 1-741 (σ. 178-270). Εἰς σελίδας τινὰς ἡ ἀρίθμησις αὐτῶν δὲν ἀναποκρίνεται εἰς τὰς ὑποσημειώσεις ἐντὸς τῆς αὐτῆς σελίδος (σ. 61, 88, 89, 137-138, 167, 202, 205, κ.ά.). Ἐκ πιθανῆς τυπογραφικῆς ἀβλεψίας δὲν γίνεται ἡ κατὰ τὸν προσήκοντα τρόπον παράθεσις τῶν ἔργων τοῦ Π. Χρήστου (σ. 196, ὑποσημ. 145, 149).

Ἡ βιβλιογραφία πλουσιωτάτη συναντᾶται ἐνίοτε ἐντὸς κειμένου, εἰς τὰς ὑποσημειώσεις καὶ εἰς τὸ εἰδικὸν κεφάλαιον, περιλαμβάνουσα ἐκδόσεις μέχρι τοῦ ἔτους 1973, ἔτους τῆς ἐμφάνισεως τοῦ ἔργου. Θὰ ἔθεωρεῖτο παράτολμος πρᾶξις ἡ πρόσθεσις καὶ ἄλλων ἐκδόσεων. Ἡ καταγραφή τῶν ἔργων τοῦ αὐτοῦ συγγραφέως ἀκολουθεῖ τὴν σειρὰν ἐκ τοῦ τελευταίου χρόνου πρὸς τὰ παλαιότερα. Συγγραφέων τινῶν τὰ ἔργα δὲν παρατίθενται εἰς τὰς τελευταίας ἐκδόσεις, ὡς τοῦ Γκίλλ, περὶ τῆς συνόδου τῆς Φλωρεντίας, τοῦ Κονιδάρη, περὶ τοῦ Βουλγαρικῆς Σχίσματος καὶ τοῦ Μεγάλου Βασιλείου, τοῦ Ντβόρνικ, περὶ τοῦ Φωτειοῦ Σχίσματος, καὶ τοῦ Στεφανίδου, ἡ Ἐκκλησιαστικὴ Ἱστορία.

Ὁ συγγραφεὺς εἰς διάφορα σημεῖα τοῦ βιβλίου του παρουσιάζει τὸν ὀρισμὸν τῆς Θεολογίας (σ. 8, 10, 16, 29, κ.ά.). Εἰς τὰ ἀνάλογα μέρη ὁμιλεῖ περὶ τῆς προσφορᾶς καὶ τῶν σχέσεων παραγόντων τινῶν πρὸς τὴν θεολογίαν, ὡς εἶναι ὁ μοναχισμὸς, ἡ θεία λατρεία, αἱ πατριαρχικαὶ ἐγκύκλιοι, κ.ά. (σ. 66, 119-123, 145, 148, 155, κ.ά.). Ἀποκαλεῖ τὸν Γνωστικισμὸν καὶ τὸν Μοντανισμὸν αἱρέσεις (σ. 38, 39).

Προβαίνει εἰς τὴν διὰ μέσου τῶν σελίδων, ἀλλὰ καὶ τῶν ἰδίων κεφαλαίων παράθεσιν

τῶν θέσεων μιᾶς ἐκάστης Ἐκκλησίας, τῆς ὀρθοδόξου ἀνατολικῆς, τῆς ρωμαιοκαθολικῆς καὶ τῆς προτεσταντικῆς, τῆς συγκρίσεως τούτων καὶ τοῦ περαιτέρω συνθετικοῦ ἔργου (σ. 27-29, 30, 67-68, 93-98, 101-119, 124-126, 155, 161, κ.ά.). Τὸ μεταξὺ τῶν δύο Ἐκκλησιῶν σχίσμα τὸ ἀποκαλεῖ «Λατινικόν». Ἀξιολογῶν τὰ κατὰ τὴν ἄρσιν τῶν ἀναθεμάτων (1054/1965), μ.ἄ., λέγει, «Ἴσως εἶναι ἐνωρὶς ἀκόμη καὶ δὲν ὑποτιθέεται τις τὴν βαρύτητα καὶ σημασίαν τοῦ ὅτι ὁ Πάπας Ρώμης καὶ ὁ Οἰκουμενικὸς Πατριάρχης ὑπογράφουν ἀπὸ κοινοῦ ὡς ἴσοι». Θεωρεῖ διὰ «σήμερον τὸν θεολογικὸν διάλογον τῆς ἀληθείας μετὰ τῆς Ρώμης ὡς τὴν μόνην ἀσφαλῆ ὁδὸν οὐσιώδους ἐπαφῆς» (σ. 105-106). «Ἄξια προσοχῆς εἶναι τὰ ὅσα λέγει περὶ τῆς συγχρόνου πραγματικότητος εἰς τὴν Ρωμαιοκαθολικὴν Ἐκκλησίαν, τὴν προτεσταντικὴν θεολογίαν καὶ τὴν ὀρθόδοξον τοιαύτην (σ. 233, 251, 270-271).

Εἰς μίαν ἐργασίαν περὶ τῆς θεολογίας δίδεται καὶ ἡ ἀνάλογος θέσις εἰς τὰς παρ' ἡμῖν θεολογικὰς σχολὰς (σ. 146-161, 179-182). Περισσότερα βαρύτες ἀναγνωρίζεται εἰς τὴν θεολογικὴν σχολὴν τοῦ πανεπιστημίου Ἀθηνῶν, τῆς θεολογικῆς σχολῆς τοῦ ἀριστοτελείου πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης καλουμένης «θυγατρὸς Θεολογικῆς Σχολῆς» (σ. 149). Προκειμένου περὶ τῆς ἰσοτιμίας τοῦ πτυχίου τῆς θεολογικῆς σχολῆς τῆς Χάλκης πρὸς ἐκεῖνο τῆς θεολογικῆς σχολῆς τῶν Ἀθηνῶν, δέον νὰ λεχθῆ, ὅτι ἐπαύσαν νὰ ἰσχύουν τὰ ὑπὸ τοῦ Δ.Σ. Μπαλάνου γραφόμενα ἀπὸ τοῦ 1951 καὶ ἐξῆς (σ. 150, ὑποσημ. 854). Προεξαγγέλλεται ἡ ἐπαναλειτουργία τῆς θεολογικῆς σχολῆς τοῦ Σταυροῦ τῶν Ἱεροσολύμων, «ὑπὸ τὴν μορφήν συγχρόνου Ἑβραϊκοῦ κέντρου ὀρθοδόξων ἀγιογραφικῶν καὶ λοιπῶν σπουδῶν» (σ. 149-150, ὑποσημ. 852). Διὰ τὴν ἰσοτιμίαν τῆς ἐν Βοστώνῃ θεολογικῆς σχολῆς τοῦ Τιμίου Σταυροῦ, «ἡ δὲ ἐν Ἑλλάδι ἀκαδημαϊκὴ θεολογία προσβλέπει μετ' ἀγάπης καὶ κατανοήσεως καὶ συμπαρίσταται διὰ τὴν ἐξασφάλισιν τῶν προϋποθέσεων καὶ ὁλοκλήρωσιν τῆς διαδικασίας τῆς ἀναγνωρίσεως τῆς πανεπιστημιακῆς ἰσοτιμίας τῆς ἐν λόγῳ σχολῆς...

Πᾶσα σπουδὴ πρὸς ἀναγνώρισιν θὰ ἀποβῆ εἰς βάρος αὐτοῦ τούτου τοῦ ἰδρύματος, τοῦ ὁποίου ἡ σοβαρότης τῆς ἀποστολῆς ἐπιβάλλει βαθεῖαν θεμελίωσιν ἐπὶ τῆς Ἑλληνικῆς Ὀρθοδόξου ἀκαδημαϊκῆς παραδόσεως καὶ ἐξασφάλισιν συνεχοῦς ἐπαφῆς μετὰ τῶν πηγῶν τῆς ἑλληνικότητος τῆς ὀρθοδοξίας» (σ. 161).

Ἀναγνωρίζεται ὁ δίκαιος ἔπαινος πρὸς τοὺς ἀκαδημαϊκοὺς διδασκάλους τῆς σχολῆς ταύτης, ἐν συνδυασμῷ πρὸς τοὺς ρώσσους θεολόγους τῆς διασπορᾶς (τῶν σχολῶν τοῦ Ἀγίου Σεργίου Παρισίων καὶ τοῦ Ἀγίου Βλαδιμήρου τῆς Νέας Ὑόρκης), διὰ τῶν ἐξῆς:

«Ἀναμφιβόλως ἡ προσφορά τῆς παλαιᾶς γενεᾶς τῶν ρώσων θεολόγων τῆς διασπορᾶς καὶ ἡ τῆς νέας ἀποτελεῖ μαρτυρίαν τῆς ὀρθοδοξίας ἐν τῇ Ἑσπερίᾳ, οὐχὶ βεβαίως τὴν μοναδικήν, καθότι ἐν Ἀμερικῇ πρωτεύοντα ρόλον διαδραματίζουσιν οἱ Ἕλληνες ὀρθόδοξοι καὶ ἡ νεώτερα γενεὰ τῶν ἑλληνοαμερικανῶν διαδόχων αὐτῶν» (σ. 181-182).

Ὁ συγγραφεὺς προτείνει, ὅπως ἡ μέλλουσα, ἵνα συνέλθῃ ἄγρια καὶ μεγάλη σύνοδος τῆς ὀρθοδόξου Ἐκκλησίας, ἀσχοληθῆ μετὰ τὰς θέσεις καὶ τὴν διδασκαλίαν τοῦ Παλαμισμού (σ. 91-92). Ἀναμένει δὲ τὴν ρύθμισιν τῆς ὀρθοδόξου θεολογίας τοῦ μέλλοντος, ὁμοῦ μετὰ τοῦ Γεωργίου Μαντζαρίδου, ἐκ τῆς παλαμικῆς θεολογίας (σ. 96).

Γενικῶς δύναται τις νὰ παρατηρήσῃ ὅτι ὁ συγγραφεὺς εἰς τὴν παροῦσαν ἐργασίαν του προβαίνει μετὰ προσοχῆς εἰς κρίσεις, συγκρίσεις καὶ εἰς μίαν σύνθεσιν ὕλικου, καλύπτοντος εἰκοσι περίπου αἰῶνας τῆς ἱστορίας τῶν θεολογικῶν γραμμάτων ἐντὸς τοῦ Χριστιανισμοῦ. Παρουσιάζει τὰ κύρια πρόσωπα, μετὰ τὴν διδασκαλίαν, τὴν προσφορὰν καὶ τὸν χαρακτηρισμὸν ἐνὸς ἐκάστου. Ἐπίσης χαρακτηρίζει καὶ ἀξιολογεῖ ἱστορικὰς περιόδους, Ἐκκλησίας, ὁμολογίας, ἰδρύματα καὶ κείμενα πάσης φύσεως. Εἰς σημεῖά τινα ὁμιλεῖ ὡς διδάσκαλος ἀπὸ τῆς ἑδρᾶς καὶ πρὸς τοὺς ἀναγνώστας (σ. 31, 175, κ.ά.). Ἐνιαχοῦ διαφαίνεται, ὅτι ὑπάρχει πιθανὴ τις δόσις ὀρθοδόξου θριαμβολογίας.

Ἀναμένων τὴν ἐμφάνισιν τοῦ ἐξαγγελθέντος τόμου β', κατακλείω τὸ παρὸν σύντομον σημείωμα.

ΒΑΣΙΛΕΙΟΣ Θ. ΣΤΑΥΡΙΔΗΣ

Χαριλάου Σ. Τζώγα, *Ἡ περὶ Μνημοσύων Ἔρις ἐν Ἀγίῳ Ὁρει κατὰ τὸν ΙΗ' Αἰῶνα*, Θεσσαλονίκη 1969, σελ. 187.

Ἡ ἔρις τῶν Κολουβάδων ἔλαβε χώραν εἰς τὸ "Ἅγιον Ὄρος, ἐπεξετάθη δὲ εἰς τὴν Πόλιν, τὴν ἔδραν τοῦ οἰκουμενικοῦ πατριαρχείου, καὶ τὴν Ἑλλάδα, μὲ ἰδιαίτεραν περιοχὴν τὰς σποράδας νήσους. Ὑπῆρξεν ἡ σπουδαιότερα ἔρις τοῦ ΙΗ' αἰῶνος (1754-1819), ἐπὶ ἑκατονταετίαν περίπου διαρκέσασα, ἐμφανισθεῖσα δὲ εἰς δύο φάσεις, τὴν α') τὸν ΙΗ' αἰῶνα καὶ τὴν β') περὶ τὰ τέλη τοῦ αὐτοῦ καὶ τὰς ἀρχὰς τοῦ ΙΘ' αἰῶνος. Ἀντικείμενον τῆς ἔριδος ὑπῆρξεν ὁ καθορισμὸς τῆς ἡμέρας τῶν μνημοσύων καὶ δὴ τὸ θέμα τῆς τελέσεως αὐτῶν τὸ Σάββατον ἢ τὴν Κυριακὴν, μετὰ τῆς προσφορᾶς τῶν κολύβων, ἐκ τῶν ὁποίων καὶ αἱ ἀντιμαχόμενα παρατάξεις ἔλαβον τὴν ὀνομασίαν αὐτῶν. Κατὰ τὸν συγγραφεῖα,

«Ἡ ἀποψὶς τῶν Κολουβάδων, ὅτι τὰ μνημόσυνα δέον νὰ τελώνται μόνον ἐν Σαββάτῳ καὶ οὐχὶ ἐν Κυριακῇ ἢ ἄλλῃ Δεσποτικῇ ἑορτῇ, κρίνεται μᾶλλον ἀβάσιμος. Καταδεικνύομεν ὅτι ὀρθότερα ἀποψὶς εἶναι ἐκεῖνη τῆς μερίδος τῶν ἀντικολουβάδων, ἡ ὅποια ὑπεστήριξεν ὅτι τὰ μνημόσυνα τελῶνται καὶ ἐν Κυριακῇ, καθότι ἐν αὐτῇ ἐδράζεται οὐχὶ μόνον τὸ γεγονός τῆς Ἀναστάσεως τοῦ Κυρίου, ἀλλὰ καὶ τοῦ θανάτου αὐτοῦ, ἐφ' ὅσον ὁ θάνατος ἀποτελεῖ προϋπόθεσιν τῆς Ἀναστάσεως. Τὰ μνημόσυνα, κατὰ τὴν ἀνάγκην συνήθειαν τῆς Ἐκκλησίας, ἦσαν ἀναποσπάτως συνδεδεμένα μετὰ τῆς θείας Λειτουργίας. Δὲν νοεῖται, συνεπῶς, μνημόσυνον ἄνευ λειτουργίας, ὅπως δὲν νοεῖται καὶ σῶμα ἄνευ κεφαλῆς» (σ. 175).

Οἱ Κολουβάδες ἐτόνιζον καὶ ἄλλας διδασκαλίας, ἰδιαίτερος δὲ τὴν περὶ συνεχοῦς θείας μεταλήψεως («κατὰ μίμησιν, πιθανῶς, τῶν Δυτικῶν ἱερέων» (σ. 175). «Ἡ ἡμέρα τῆς τελέσεως τῶν μνημοσύων κατέστη ἀπλῶς ἀφορμὴ διὰ τὴν ἔκρηξιν τῆς ἔριδος ἐν Ἀγίῳ Ὁρει. Τὰ βαθυτέρα ὅμως αἰτία ἀνεζητήσαμεν ἄλλοῦ, ἦτοι εἰς τὴν σύγκρουσιν μεταξὺ τῶν προοδευτικῶν καὶ συντηρητικῶν μοναχῶν» (σ. 174). Οἱ κυριώτεροι ἐκπρόσωποι τῆς μερίδος τῶν Κολουβάδων ὑπῆρξαν Νεόφυτος ὁ Καυσοκαλυβίτης (1713-1784), Ἀθανάσιος ὁ Πάριος (1725-1813), Μακάριος ὁ Κορίνθου (1731-1805) καὶ Νικόδημος ὁ Ἀγιορείτης (1749-1809), ἐνῶ οἱ ἀρχηγοὶ τῆς μερίδος τῶν Ἀντικολουβάδων Θεοδώρητος ὁ ἐξ Ἰωαννίνων (-1823), Βησσαρίων ὁ ἐκ Ραφάνης (π. 1738-) καὶ ὁ Χαλεπίου Γεννάδιος.

«Ἡ Μ. Ἐκκλησία, ἂν καὶ καθυστερημένως, ἐπενέβη δραστηριῶς διὰ τὴν κατάπαυσιν τῆς ἔριδος ἐν Ἀγίῳ Ὁρει. Δύο σύνοδοι, ἐν Κων/πόλει καὶ ἐν Ἀγίῳ Ὁρει, συνεχλήθησαν διὰ τὸ ζήτημα τῶν μνημοσύων καὶ ἑπτὰ πατριαρχικὰ γράμματα ἐξεδόθησαν καθ' ὅλην τὴν διάρκειαν τῆς ἔριδος διὰ τὴν κατάπαυσιν αὐτῆς καὶ τὴν ἀποκατάστασιν τῆς μοναχικῆς εἰρήνης ἐν Ἀγίῳ Ὁρει» (σ. 175). Αἱ σύνοδοι: α') 1776, β') 1774. Γράμματα: 1772-1819.

Ὁ συγγραφεὺς ἐιργάσθη ἐπιστημονικῶς διὰ τὴν προετοιμασίαν καὶ τὴν ὁλοκλήρωσιν τῆς ἐργασίας του, διατριβῆς ἐπὶ διδασκαλίᾳ. Προσέτρεξεν εἰς τὰς πηγὰς καὶ τὰ βοηθήματα, πολλὰ τῶν ὁποίων παραμένον ἀνέκδοτα εἰς βιβλιοθήκας τοῦ Ἀγίου Ὁρους, ἀλλαχοῦ τῆς Ἑλλάδος καὶ εἰς τὸ Βουκουρέστιον τῆς Ρουμανίας. Ἐπισημαίνει τὰ ἀνέκδοτα ἔργα καὶ εὐχεται ὑπὲρ τῆς ἐκδόσεως ἐνίων ἐξ αὐτῶν (σ. 71). Διαλευκαίνει σκοτεινὰ σημεῖα ἐκ τοῦ βίου τῶν προσώπων καὶ τῆς ἔριδος εὐρύτερον, μὴ λησμονῶν νὰ σημειώη ταῦτα (σ. 19, 20, 21, 24, 48, 53, 55, 75, 79, 112, 125, 128, 145 κ. ἄ.). Παραθέτει τὰς κρίσεις τῶν ἄλλων ἐπὶ ἐπιμάχων σημείων καὶ προσπαθεῖ νὰ εἶναι ἀντικειμενικὸς καὶ οὐδέτερος κατὰ τὴν ἔκθεσιν τῶν ἰδίων ἀπόψεων, τασσόμενος κατὰ τῶν Κολουβάδων, χωρὶς νὰ παύη νὰ ἀναγνωρίζῃ τὰς λοιπὰς ἀρετὰς αὐτῶν.

Εἰς τὰς βιογραφίας δὲν φαίνεται νὰ γίνηται λόγος περὶ τῆς εἰς διαφόρους βαθμοὺς τῆς ἱερωσύνης χειροτονίας τῶν πρωτεργατῶν τῆς ἔριδος. Μᾶλλον τοῦτο σημειοῦται παρεμπιπτόντως. Π.χ. περὶ τῆς εἰς τὸν διακοικὸν βαθμὸν εἰσόδου καὶ παραμονῆς διὰ βίου τοῦ Νεοφύτου Καυσοκαλυβίτου πληροφοροῦμεθα ἐξ ἄλλων σημείων τοῦ βιβλίου (σ. 25, 59). Ἐπίσης εἶναι δυνατὸν νὰ προβληθῇ καὶ τὸ θέμα τῆς ἀναγνωρίσεως ἐνίων ἐκ τῶν Κολουβάδων

ὡς ἁγίων. Π.χ. εἰς τὰς σελίδας 15-16 λέγεται, ὅτι «Ἡ Ὁρθόδοξος Ἑλληνικὴ Ἐκκλησία ἀνεγνώρισεν ἁγίους τοὺς Μακάριον καὶ Νικόδημον». Εἰδικῶς διὰ τὸν Μακάριον, ὅτι «κατετάγη ὑπὸ τῆς Ἐκκλησίας εἰς τὸν χορὸν τῶν ἁγίων αὐτῆς» (σ. 44), καὶ διὰ τὸν Νικόδημον, ὅτι «κατετάγη εἰς τὴν χορείαν τῶν Ὁσίων ὑπὸ τῆς συνόδου τοῦ οἰκουμενικοῦ θρόνου» (σ. 51). Ἄλλαχού περὶ τοῦ Ἀθανασίου τοῦ Παρίου, «Ἡ Ὁρθόδοξος Ἐκκλησία... κατέταξε τοῦτον εἰς τὴν χορείαν τῶν ἁγίων» (σ. 42). Ἴσως θὰ ἐβοηθεῖτο καλύτερον ὁ ἀναγνώστης, ἐὰν ἐδίδοντο περισσότεραι πληροφοραὶ περὶ τοῦ ποία ἡ Ἐκκλησία ἢ ἀναγνωρίζουσα ἢ ἀναγνώρισασα τούτους, ποῦ καὶ πότε ὡς ἁγίους;

Ἐκ τῶν Ἀντικολυβάδων ὁ Θεοδώρητος ὁ ἐξ Ἰωαννίνων αἰεὶναι ὁ πρῶτος ἐρευνητῆς τῶν βιβλιοθηκῶν τοῦ Ἁγίου Ὁρους, ὁ συντάξας ἱστορίαν τούτου καὶ θεωρούμενος «ὁ βασικώτερος ἱστορικὸς τοῦ Ἁγίου Ὁρους» (σ. 54, 79). Ἐνεκα τούτου οἱ Κολυβάδες ἐξηφάνισαν ἄλλα ἐκ τῶν χειρογράφων του, ἄλλα δὲ ἐκακοποίησαν (σ. 55). Ὁ συγγραφεὺς ὁμιλεῖ εὐρύτερον περὶ τῶν ἐκκλησιαστικῶν ἐρίδων. «Ἡ δημιουργία ἐκκλησιαστικῶν ζητημάτων καὶ ἐρίδων ἦτο ἐνδημικὴ εἰς Ἁγιον Ὀρος». «Αἱ ἐκκλησιαστικαὶ ἐριδες, ὡς συνήθως, εἶναι πείσιμονες καὶ ταχέως προχωροῦν εἰς τὰ ἄκρα. Τοιοῦτοτρόπως καὶ ἡ περὶ τῶν μνημοσύνων ἐρις προσέλαβεν ἀσυνήθη σφοδρότητα, φθάσασα μέχρι βιαιοτήτων καὶ ἐγκλημάτων» (σ. 67, 75).

Θέλω νὰ ἐπισημάνω τὴν διὰ μέσου τῶν σελίδων τῆς παρουσίας ἐργασίας μετὰ προσοχῆς παρακολούθησιν τῆς στάσεως τῆς μεγάλης Ἐκκλησίας ἔναντι τοῦ θέματος τούτου, καθὼς καὶ ἄλλων παρεμφερῶν ζητημάτων. Κατακλείων οὗτος μετὰ τὰ λεγόμενα περὶ τῆς ἐπεμβάσεως τῆς Μητρὸς Ἐκκλησίας, ὡς ἀνωτέρω, συνεχίζει,

«Εἶναι ἔντως λυπηρὸν ὅτι οἱ Κολυβάδες ὄχι μόνον κατηνάλωσαν μέγα μέρος τῆς δραστηριότητος αὐτῶν εἰς τὴν ἐξ ἀσημάντου ἀφορμῆς ἐριδα ταύτην καὶ ἔγιναν ἀφορμὴ σκανδάλων καὶ διενέξεων, ἤμιστα συμβιβασομένων πρὸς πνευματικούς χριστιανούς, ἀλλὰ καὶ ἔδειξαν ἀπαράδειγματιστον ἡμαδικὴν ἀπειθειαν εἰς τὴν Μ. Ἐκκλησίαν, πρὸς τὴν ὅποιαν ἔπρεπε νὰ αἰσθάνωνται σεβασμὸν, ὑπακοὴν καὶ πειθαρχίαν, κατὰ τὴν μοναχικὴν των ὑπόσχεσιν. Διατί πάντα ταῦτα παραβλέπονται ὑπὸ τῶν θεωρούντων τοὺς Κολυβάδες ὡς ἀναμορφωτὰς τῆς Ἐκκλησίας; Θὰ ἦτο λίαν παράδοξον οἱ παρουσιαζόμενοι ὡς ἀναμορφωταὶ νὰ δεικνύουν τοιαύτην συμπεριφορὰν ἔναντι τῆς Ἐκκλησίας» (σ. 175-176).

ΒΑΣΙΛΕΙΟΣ Θ. ΣΤΑΥΡΙΔΗΣ

«Θ Ε Ο Λ Ο Γ Ι Α»

ΔΙΕΥΘΥΝΣΕΙΣ ΣΥΜΦΩΝΩΣ ΤΩ ΝΟΜΩ

ΕΠΟΠΤΕΥΟΥΣΑ ΣΥΝΟΔΙΚΗ ΕΠΙΤΡΟΠΗ: † Ὁ Σερβίων καὶ Κοζάνης Διονύσιος
† Ὁ Μεσσηνιας Χρυσόστομος

ΔΙΕΥΘΥΝΤΗΣ: Κων. Γ. Μπόννης, Καθηγητῆς Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν. Μητρώ-
μνης 47, Ἀθῆναι 823. Τηλ. 849.194.

ΥΠΕΥΘΥΝΟΣ ΤΥΠΟΓΡΑΦΕΙΟΥ: Ἰωάννης Μιχαήλ, Ἀναστασάκη 3, Ζωγράφου